

Mária Stanková

Posledný román

Gejzu Vámoša

Abstrakt

Cieľom našej štúdie je poukázať na neznáme dielo slovenskej literatúry Hrušovianski hriešnici. Ide o posledný román Gejzu Vámoša. Stanovili sme si za cieľ ukázať na vývoj tohto románu, ktorý nikdy nevyšiel knižne. Podstatnú časť našej práce tvorí konfrontácia tohto románu s iným autorovým dielom – Odlomenou haluzou.

Kľúčové slová

román, Hrušovianski hriešnici, týranie zvierat, sexualita, telesnosť, Odlomená haluz.

Abstract

The aim of this paper is to research an unknown novel in Slovak literature entitled Hrušovianski hriešnici, the last work by Gejza Vámoš. This paper discusses how this never-published novel originated. The main part of our thesis is a confrontation of this novel with another work by Gejza Vámoš – Odlomená haluz.

Key words

novel, Hrušovianski hriešnici, animal torture, sexuality, physicality golden age, Odlomená haluz

Úvod

Literárne dielo Gejzu Vámoša zvyčajne býva (a nielen v stredoškolských osnovách) okresané na debutovú zbierku poviedok Editino očko a tri autorove rozsiahlejšie prózy – novely Jazdecká legenda a dva romány Atomy Boha a Odlomená haluz. Väčšinou sa ignoruje Vámošova dramatická tvorba (frašky), ako i fragment jeho posledného románu. Román Hrušovianski hriešnici je jednou zo záhad slovenskej literatúry. Dlhú dobu sa o ňom nevedelo, prvý raz ho spomína až Dagmar Kročanová vo Vámošovom portréte v roku 1998. Kontext jeho vzniku i dielo samotné je zaujímavé, nie len preto, že osobnosť Gejzu Vámoša je stále akosi v pozadí slovenského literárneho bádania a tento autor býva zjednodušene interpretovaný ako enfant terrible svojej doby, či už pre svoj štýl alebo témy, ktoré vo svojich textoch zobrazuje. Tento román sa spája s viacerými otázkami. Kedy ho Vámoš napísal? Prečo? Z akého dôvodu zdôrazňuje „háklivé scény“ (onanovanie, krutosti voči zvieratám)? Je to skutočne román? Aký je vzťah medzi Hrušovianskymi hriešnikmi a Odlomenou haluzou?

Hrušovianski hriešnici – kontext

Vámošovo posledné literárne dielo Hrušovianski hriešnici nevyšlo knižne. V Literárnom archíve v Martine sú k dispozícii dve verzie tohto textu pod signatúrou 72 T 1 a 72 T 2. Rovnako je k dispozícii i v novinovej verzii denníku A-Zet z roku 1938, v ktorom bolo toto dielo publikované ako román na pokračovanie.

Hoci sa autor snažil svoj román vydať knižne vo vydavateľstve Leopolda Mazáča, neuspel. V liste tomuto vydavateľovi z 28. decembra 1936 píše, že román je dokončený, „... mám zato, že nemá veľa smyslu ďalej sedieť naňom a môžem Vám ho v týchto dňoch zaslať.“¹ Autor mal o svojom novom diele pomerne vysokú mienku, ako dokazuje iná pasáž z citovaného listu. „Myslím, že tento nový román bude nie len zaujímavý, ale i veľmi humorný a pritom i neobyčajne pútavý pre mladých i starých senzáčný, snáď ešte viac, ako Atomy Boha ...“² Napriek Vámošovým ambíciám sa jeho román nestretol s pochopením redaktorov, a už vôbec nie s nadšením aké očakával. Tu len v skratke naznačíme, že v tomto románe dospievania sa Vámoš veľmi otvorene zaoberá sexualitou

dospievajúcich chlapcov a rovnako sa nevyhýba ani krutým obrazom týrania zvierat. Pred posledným „nie“ knižnému vydaniu Vámoš čelil viacerým problémom. Redakcia Nakladateľstvi L. Mazáč bola nespokojná s pomerne malým rozsahom diela (okolo 150 strán). Po oboznámení sa s textom Vámošovi odporúčala, „aby boli niektoré chúlостivé pasáže trochu zmiernené, ak by to ovšem nebolo na ujmu umeleckej hodnoty.“³ Vámoš na toto reagoval bez výraznejších výhrad. Ani nie o štyri mesiace však Ján Smrek rázne ukončil autorove nádeje na vydanie knihy. „Milý Gejza, prečítal som polovicu Tvojho rukopisu Hrušovianski hriešnici a rukopis Ti vraciame, nemôžeme ho vydať. Nežiadaj, aby som Ti to podrobnejšie odôvodňoval. Aby si si však nemyslel, že na prekážku sú tuná len tie tak zvané nemravne partie, dodávam, že aj inak sa tá vec ťažko číta, je absolútne nezáživná. Literatúrou to nazvať nemožno.“⁴

Po tomto neúspechu román sa Vámoš napokon rozhodol publikovať román v denníku A – Zet. Tento denník vydávalo vydavateľstvo Melantrich, v ktorom vyšla v roku 1934 Vámošova Odlomená haluz. Vámoš ešte stále bojoval i o knižné vydanie románu. „Taktéž prosím o sdělení Vašeho ctěného názoru zda chtěli by jste vydat tento román i knižně. Né – li v úrode, jako vyšla má Odlomená haluz, tedy v jiné Vaší edici. Přesvědčte se láskavě, že román je svěží, humorně a plasticky psané dílo.“⁵ Opäť neuspel.

Ako román na pokračovanie v denníku A-Zet vychádzali Hrušovianski hriešnici v roku 1938. Konkrétne boli jeho časti publikované v číslach 88 až 148.⁶ Ani novinové publikovanie tohto textu sa však neobišlo bez komplikácií. Šéfredaktor A-Zetu Bohumil Müller mal, podobne ako predchádzajúci redaktori u Mazáča, výhrady voči niektorým pasážam textu. „Pokiaľ ide o úpravu textu, trvám rozhodne na Vašom vyhlásení, že mi dávate právo škrtoť. ... Škrty sú minimálne a sú prevedené len tam, kde by sme uverejnením vzbudili pravý opak toho, čo ste zamýšľali. Mám na mysli scénu onanujúcich chlapcov a scénu, ako Bugriš učí onanovať psa.“⁷ Vámoš na zmeny čiastočne pristúpil. Novinová verzia románu sa od strojopisu líši treťou kapitolou. V nej Vámoš vynechal skupinové onanovanie chlapcov, a tak sa kapitola v strojopise nazvaná Malebná skupinka privatizujúcich slabochov výrazne zmenila. Je ochudobnená o spomínanú scénu, keď sú „kynológovia“ prichytení pri onánii. Zmenil sa i názov, v novinách sa táto kapitola volala Radostný štetok i zarmútené vytie.⁸ Druhá háklivú scénu, v ktorej Bugriš sexuálne dráždi psa, však v novinách čitatelia našli zachovanú v kapitole pod nezmeneným názvom Čokého odborná výchova.

1/ List Gejzu Vámoša adresovaný Mazáčovi zo dňa 28. 12. 1936 . LA, pod signatúrou 72 M 34. Poznámka autora – listy citujeme v duchu dobovej jazykovej normy.

2/ Tamže.

3/ List L. Mazáča Vámošovi, 26. 1. 1937, LA, sign. 72 H 31

4/ List Jána Smreka Vámošovi, 5. 5. 1937, LA, sign. 72 H 31. Obr. príloha 1

5/ List G. Vámoša do vydavateľstva Melantrich z 18. 4. 1938, LA, sign. 72 H 1

6/ Tieto čísla vychádzali v rozmedzí od 13. apríla do 25. júna 1938. V monografii Prozaik Gejza Vámoš je uvedený chybný údaj prvého dňa 4. 4. 1938 (Barborík, 2007, s. 147)

7/ List Bohumila Müllera Vámošovi z 19. 4. 1938, LA, sign. 72 H 1

Hrušovianski hriešnici – jedna z Vámošových odlomených haluzí?

Existuje nápadná spojitosť medzi Vámošovými románmi Odlomená haluz a Hrušovianski hriešnici. Oba romány majú spoločnú vlastnosť románu dospievania, i filozofické poslanstvo zlatého veku. Okrem toho ich spája množstvo čiastkových motívov. Napríklad dospievanie a túžba po sexe, krásna slečinka s malým čisto-krvným psíkom a chlapi bojujúci o ňu, letná brigáda protagonistu, prostredie gymnázia, cestovanie vlakom i prostredie železnice ako také, poľovnícke epizódky, židovské sviatky, problematika sexuálnej výchovy, či bezohľadné správanie sa k zvieratám.

Nevieme, do akej miery, no predpokladáme, že pri písaní Hrušovianskych hriešnikov Vámoš vychádzal zo svojho románu dospievania Odlomená haluz. Z Vámošovej korešpondencie⁹ vyplýva, že v roku 1932 pracoval na „veľkom románe“. Týmto mal na mysli Odlomenú haluz, s ktorou (ešte pod názvom Zlatý vek) v roku 1934 vyhral 2. miesto v súťaži vydavateľstva Melantrich. Získal zaň 5000 Kčs a možnosť publikovať román. Ten vyšiel už pod názvom Odlomená haluz v máji 1934. Čo sa týka práce na ďalšom rozsiahlejšom texte, Hrušovianski hriešnici sa v korešpondencii zjavujú koncom decembra 1936. Napriek tomu nie je jasné, od kedy na tomto románe Vámoš pracoval a či nejde len o rozvinutie príbehov z Odlomenej haluze. V Hrušovianskych hriešnikoch sa napríklad na viacerých miestach v texte objavuje preškrtnuté meno Mikuláš zmenené na Šaňo. To je len jedna z mnohých formálnych zhôd.

Podrobnejšie skúmanie Vámošovej pozostalosti a korešpondencie našu hypotézu o tom, že Hrušovianski hriešnici vychádzajú z Odlomenej haluze, potvrdzuje. To, čo Barborík naznačuje¹⁰, môžeme potvrdiť. V Literárnom archíve SNK sú pod signatúrami 72 AD 1 (Poznámky G. Vámoša k vlastným literárnym prácam) a 72 AD 2 (Torzá literárnych prác G. Vámoša) dostupné poznámky a náčrty autorových diel. Medzi nimi sa nachádzajú viaceré varianty jedného papiera, na ktorom sú pod sebou v stĺpci označenom nadpisom „nesprávne“ mená postáv, zvierat i geografických názov z Odlomenej haluze a v druhom stĺpci

„správne“ tieto isté pojmy známe z Hrušovianskych hriešnikov. Takto premenoval napríklad Mikuláša na Šaňo Činčalu, Gajdoša na Deža Grizkáša, Kasalu na Babalu, Miška Janíka na Pištu Harampádyho a z obcí napr. Topoľnice na Hrušovany, Bahňany na Šarfiu. To, že Mikuláš je Šaňo a naopak, je jasné i z toho, že v celom texte strojopisu Hrušovianskych hriešnikov sa vyskytuje strojom písané meno Mikuláš Vámošom prepísané na Šaňo. Za druhý dôkaz považujeme obsahy pôvodného textu nazvaného Zlatý vek, s ktorým Vámoš bodoval v Melantrichovej súťaži. Ten mal dve časti, pri oboch nachádzame obsah. Oba obsahy zahŕňajú v sebe názvy kapitol, ktoré poznáme z Odlomenej haluze, ako aj tak názvy kapitol, ktoré sú súčasťou Hrušovianskych hriešnikov. Z Hrušovianskych hriešnikov tam nájdeme tieto kapitoly (z častí I a II Zlatého veku): Fajnový olovrant, Svadba báječnej čínskej suky, Bukšiny, Bukšín súmrak, Petár korčuľuje, Tiene zlatého veku, Mikulášova štvornohá potecha, U Pečeného kocúra. Niektoré sú v románe použité doslovne, v iných sa už načrtnutým spôsobom zmenili krstné mená (Bukšina, Petár). Na druhej strane však musíme spomenúť, že ani v jednom exemplári textu Zlatý vek nenájdeme nič viac, ako len názvy týchto kapitol v obsahu. Kapitoly samotné, teda ich texty, sú z prózy vybraté. Svedčia o tom aj medzery v stránkovaní. Tretí fakt potvrdzujúci našu hypotézu, je kapitola Na voľné krídla, ktorá je súčasťou prvej časti románu Odlomená haluz. Jej pôvodná verzia, z diela Zlatý vek,

obsahuje rozsiahly príbeh milostného trojuholníka Babala-Obuch-Marča, tak ako je súčasťou Hrušovianskych hriešnikov. V Odlomenej haluzi (SVKL, 1965) sa na strane 41 v rovnomennej kapitole rozvíja príbeh ako Samko poslednýkrát v živote zabíja pod stromami hus. Nevie, že ho pri tom vidí rušňovodič Kasala. V pôvodnom texte Zlatého veku je medzi dva riadky („No, nič to! Tu sú agáty a koľajnice, tu je stoh i svätý Ján“ a „Rezko do roboty ... Pod' sem, húska moja.“¹¹) vložený iný príbeh, ktorý sa rozohráva tým, že Samko najprv stretne kominára Obucha. Tento príbeh je súčasťou románu Hrušovianski hriešnici ako kapitola Buchnutý Obuch. Postavy i lokality sú v nej premenované podľa spomínaného postupu, a je v nej obsiahnutý celý text vložený medzi Samkovo dobrodružstvo v Zlatom veku, plus je ešte rozšírený, aby vystačil na celú kapitolu. A aby sme boli presní, úvodný rozhovor medzi Samkom a kominárom sa obdobne odohráva medzi Obuchom a Bikficom na inom mieste Hrušovianskych hriešnikov. Ide o anekdotu založenú na znalosti, resp. neznalosti maďarčiny. Kominár Obuch vzýva v Odlomenej haluzi Samka, v Hrušovianskych hriešnikoch Bikfica, aby mu preložili do maďarčiny vetu: „pobozkal som drevené ústa svätého Jána.“¹² So Samkom je anekdota len načrtnutá, v Bikficovom prípade sa Obuch na skomolenom preklade dobre zabáva. Koniec Obuchových nádejí, ktorý je tiež súčasťou tejto trojstranovej dejovej vložky v kapitole o Samkovom vyhnaní z domu, sa v Hrušovianskych hriešnikoch objaví v tej istej

kapitole nazvaná Malá malilinkatá podlilinkatost'. Vámoš teda relatívne krátku načrtnutú lúboštnú zápletku rozvinul do príbehu, a ten rozmiestnil do viacerých miest románu Hrušovianski hriešnici.

Tieto okolnosti podľa nášho názoru objasňujú podobnosť medzi poslednými dvomi Vámošovými románmi. Môžeme povedať, že Hrušovianski hriešnici vychádzajú z prototextu pôvodne nazvaného Zlatý vek i to, že na tomto texte pracoval po knižnom vydaní Odlomenej haluze.

Pozrime sa i na to do akej miery rozvíja, či mení Vámoš motívy známe z Odlomenej haluze. Nazdávame sa, že neúspech Hrušovianskych hriešnikov u redaktorov vydavateľstiev súvisí s fragmentárnosťou a neusporiadanosťou jednotlivých epizód tohto románu. Časti, v ktorých do Odlomenej haluze pribúdali nové dejové zápletky a nové postavy, majú vždy svoju funkciu. Často sú predpríbehmi, vysvetľujú minulosť postáv, ktoré zasiahnu do života už známych protagonistov. V každom prípade všetky epizódy a postavy tohto románu sú prepojené silnejšie ako len geograficky. To sa o poslednom Vámošovom románe tvrdiť nedá. Znamená to, že Hrušovianski hriešnici sú len pozliepaným textom z rôznych poznámok a (nechcených, či nevhodných) častí Odlomenej haluze, ktorými autor zamýšľal zapôsobiť na spoločnosť, no týmto textom sa mu to nepodarilo?

Bližšie sa prizrime dvom najvýraznejším a najvýznamnejším postavám Hrušovianskych hriešnikov: Šaňovi a Bačíkovi, ktorí akoby z oka vypadli Mikulášovi a Baťkovi Anjelmôjovi z Odlomenej haluze. Na podobnosť postáv i mien v prípade Bačíka a Baťka Anjelmôja poukazuje i Barborík (2006, s.143).

8/ A-Zet, č. 109/1938. Dostupné v SNK.

9/ Všetky listy, na ktoré sa odvolávame, sú dostupné v LA, sign. 72 M 34

10/ Prozaik Gejza Vámoš, 2006, s. 139 – 140.

11/ Odlomená haluz, s. 41.

12/ Zlatý vek, strojopis, 72 Y 1, s. 27, Hrušovianski hriešnici, s. 121.

Šaňo vs. Mikuláš

Dvaja protagonisti výchovného románu by mali mať množstvo spoločných črt. Pravda je taká, že povahovo sa líšia. Majú podobný sociálny status, aj keď u Šaňa nevieme o jeho rodičoch či vierovyznaní takmer nič. To, čo bolo dôležité a nosné v Odlomenej haluzi, už Vámoš do Hrušovianskych hriešnikov neprenáša. Pri Mikulášovi dostatočne jasne a obsérne naznačil svoj postoj k otázkam viery (najmä k judaizmu), pri Šaňovi sa dostávajú do popredia živočíšne a emociálne problémy dospievania. Podstatné je, že pri ich formovaní sa zohrávajú najväčšiu úlohu iní muži ako rodičia. V Mikulášovom prípade je to Baťko Anjelmôj jeho, biologický otec, s ktorým nevyrastal, pre Šaňa je Bačík len akýsi rodinný známy, vychovávateľ. To však nezabraňuje, aby sa títo dvaja muži stali najdôležitejšími osobami v ich životoch. Aj tento fakt poukazuje na ich voľnosť. Nielen duchovnú, ale aj „geografickú.“ Ani jeden z hrdinov týchto dvoch románov netrávi veľa času v priestore domova. V istom bode obaja odchádzajú počas letných prázdnin pracovať na „statok“, aby sa naučili tvrdej práci. Oboch trápí otázka dospievania, no každý sa k nej stavia inak. V Hrušovianskych hriešnikoch je táto problematika hyperbolizovaná. Telesnosť, dospievanie a útrapy s nimi spojené sú v popredí celého románu, a preto i Šaňovo utrpenie dostáva ove-

ľa väčší priestor, ako strasti dospievajúceho Mikuláša. Takéto problémy sú v Odlomenej haluzi sústredené najmä v poslednej, tretej časti (kapitola Pád môjho anjela). Mikuláš tu nemá problém „naplniť“ svoje túžby s Režinkou. Na druhej strane Šaňo Činčala nie je muž činu. Aranku ako partnerku odmieta (na rozdiel od Mikuláša), vysníva si Vivinku a žiadne iné slečny v podstate nestretáva. Musí sa uspokojovať sám a z toho plynú jeho ďalšie problémy. Onanovanie a výčitky svedomia s ním spojené Mikuláš nepozná.

Čo však títo dvaja majú spoločné, to je ich nadhľad, vzdelanie a zdravý rozum. Obaja cítia, že vo svete nie je všetko tak, ako by to malo byť, a obaja chcú zistiť prečo. Aj Šaňo, aj Mikuláš sú totiž hovorcami Vámošových názorov. Mikuláš si láme hlavu najmä nad otázkami viery a Šaňo vo veciach medziľudských vzťahov. Treba podotknúť i to, že Šaňove úvahy nepôsobia natoľko dospelo a neprirodzene, ako niektoré pasáže z Odlomenej haluze. Mikuláš uvažuje nad tým, čo ho čaká. „Namiesto strašidelnej armády démonov, podplácatel'ného šíku anjelov a zariadenia neba bude ma zaujímať bratstvo živého tvorstva zeme i vesmíru. Zlepšovanie ich krutého osudu. Budem inžinierom, ktorý tvorí, alebo lekárom, ktorý lieči. Ale nie bócherom, ktorý omáľa básne, večne omáľa neskutočné výtvyry primitívneho strachu zobúdzajúceho

sa ľudského vedomia. Nepotrebujem strážcov. Chcem stáť na vlastných nohách a hľadiet' do tváre neznáma bez strachu.“¹³ Taký Mikuláš i je. Ku koncu knihy má už šesťnásť rokov, a preto v mnohom Šaňa predbehol. Čo sa týka, veku nevieme presne o koľko je Mikuláš starší. Vámoš si v tomto bode protirečí. Najčastejšie uvádza, že má Šaňo jedenásť rokov (nastupuje na osemročné gymnázium), niekedy štrnásť rokov. A keďže vychádzal z postavy Mikuláša, občas má Šaňo i šesťnásť rokov. V každom prípade, je mladší ako Mikuláš.

Vámoš v oboch prípadoch vychádzal z modelu dospievajúceho mudrca, ktorý má svoje túžby a vie, čo všetko by chcel dokázať.

Báťa

Ďalšia podobnosť týchto dvoch diel je spojená najmä s vychovávateľmi dospievajúcich chlapcov. Mikuláša má na starosti jeho vlastný otec (hoci dlhšiu dobu nepriznaný) Baťko Anjelmôj, Šaňa zase Daniel Bačík. V Hrušovianskych hriešnikoch nájdeme o Šaňových rodičoch len minimálnu zmienku. Na niektorých miestach vidíme Vámošovu nepozornosť a nedôkladnosť. Pri osobe Šaňovho otca a vychovávateľa to bije do očí. Napríklad pri odkaze na to, ako Bačík zbil Švankesa, píše „Otec tiež nič nespomenul, lebo nepatrí sa, aby sa deti kochali v porážke dospe- lých, ...“¹⁴ Predpokladáme, že Vámoš najprv pracoval i v tomto románe s rodinnými vzťahmi protagonistu, ako ich poznáme z Odlomenej haluze. Tento predpoklad potvrdzuje iná pasáž Hrušovianskych hriešnikov na tej istej strane. Na konci školského roka Vámoš píše o tom ako Šaňo prešiel bez problémov, a spomína tam i Šaňovho otca. V strojopisnej verzii, s ktorou pracujeme, sú autorove zásahy. Uvedieme, ako by text vyzeral bez Vámošovej zmeny a po nej. „Otec ho veľmi nemaznal, hovoril s ním ako priateľ a nevyžadoval si pre seba žiadnej zvláštnej úcty ...“¹⁵ S Vámošovými zásahmi: „Otec ho veľmi nerozmaznal, ale starý priateľ Bačík hovoril s ním ako kamarát a nevyžadoval si pre seba nijakej mimoriadnej úcty ...“¹⁶ Vámoš teda pri písaní Hrušovianskych hriešnikov vychádzal zo šablóny Odlomenej haluze. Badať to i na menách týchto mužov. Formálnu zhodu ich mien odvodených od maďarského slova báci (ujo), či ruského slova батя (otec) spomenul vo svojej monografii i Barborík (2006, s. 143).

Baťko i Bačík sú osobnosťami, ktoré v mnohých názoroch prebehli svoju dobu. Podobne ako pri protagonistoch, Vámoš vkladal báťom do úst svoje pokrokové názory. Zameranie románov malo vplyv na ich myšlienky, a preto sa Baťko Anjelmôj vo svojich úvahách viac zaoberá náboženstvom, či usporiadaním spoločnosti, naopak Bačík sa venuje najmä medziľudským vzťahom.

Obaja títo muži žijú osamote, ďalej od ostatných ľudí, a to ako geograficky, tak i duševne. Bačík „gazdoval v malom domčeku vedľa stanice počas repovej kampane“, Baťko Anjelmôj zase žije v „domčeku, kus od cesty na oráčine.“ Obaja sú vzdelaní. Baťko Michal študoval v seminári za kňaza („Michal rád študoval, a keď bohatá, ale ukrutne lakomá, fanatická matka ináč nechcela na školu privoliť, nepozostávalo mu nič iného, iba vstúpiť do seminára. Vydržal tam tri roky. Ako, to sám nevie.“)¹⁷ a Daniel Bačík je „skrachovaný“ sudca. Ani jeden z nich nežije vo vzťahu s nejakou ženou. Tento fakt ladí s Vámošovým postojom k partnerským vzťahom, najmä k manželstvu, ktoré považuje za jednu z príčin zla v spoločnosti. Obaja dbajú na vzdelanie svojich zverencov, a tam, kde škola zlyhá, nastupuje ich výchova. Tá je opäť v súlade s Vámošovým pohľadom na vec. Ani jeden si nepotrpí na strašenie, vyhrážanie sa a telesné tresty. Obaja sú prešibaní, tak trochu voľnomyšlienkári, no vždy spravodliví. Baťka nazýva Vámoš v rozhovore s Koladom synom nového sveta. Tento „nový svet“ sa nápadne podobá na utópiu, nám už dobre známu ako zlatý vek. A z Baťkovej výpovede cítiť autora v každom slove.

„A miesto utvárania veľkého bratstva živých, prehlbujete medzi nimi priepasť. Prehánajú a zveličujú nedostatky dnešnej vedy, beriete spod nôh mládeže i tú pôdu piatich zmyslov a núkate, vstępujete do útlych myslí vieru, nijakými zmyslami nedokázateľnú.“¹⁸ Rovnako rozhladený je v otázke budúcnosti ľudstva i Daniel Bačík, ktorý verí v podobné bratstvo a predstave zlatého veku dáva jasnejšie kontúry. Napríklad prostredníctvom vzťahu k psovi Hnevkáčovi vysvetľuje Šaňovi jedno z negatív tejto spoločnosti. Za to považuje vernosť. „Od psa dostanete prítulnosť a priateľstvo. Čo žiadaš viac, to je humbug a zloba, to je otrokárstvo a štvanie proti celému svetu. Len nezakladaj, syn môj, na rodinkárstve. ... Vernosť patrí ideí a nie človeku. ... Vernosť je krásna vec, ale len v službách celku, preto vymietni syn môj zo seba ten škaredý žiaľ a nechaj Hnevkáča nech udeľuje kúsok svojej milej povahy i tvojmu priateľovi Karolovi.“¹⁹ Obaja báťovia sú teda okrem vychovávateľov i zvestovateľmi nového sveta – zlatého veku.

14/ Tamže, s. 109.

15/ Tamže.

16/ Tamže.

17/ Odlomená haluz, s. 45.

18/ Tamže, s. 63.

19/ Hrušovianski hriešnici, s. 118-119.

Pokus o žánrové zaradenie

Hrušovianski hriešnici sa v dejinách slovenskej literatúry označujú ako román.²⁰ Román sa definuje napríklad ako „veľký prozaický epický žánr, vyznačujúci sa voľnou a elastickou štruktúrou; zachycuje rozsáhlou oblasť jevů, událostí, spoločenských vzťahů a psychologických situácií, pripouští rôznorodost obsahovou, látkovou a motívickou, mnohotvárnosť kompozičnú výstavby a umeleckých prostriedkú“ (Vlašín, 1984, s. 317 – 318).

Na pozadí tejto definície sa zamyslime nad tým, do akej miery sú Hrušovianski hriešnici naozaj románom. Ide o rozsiahly prozaický text. Jeho rukopisná podoba má 155 strojom písaných strán. Definíciu spĺňa aj z hľadiska druhého kritéria – jeho štruktúra je na niektorých miestach viac ako elastická, či voľná. Rovnako i rôznorodosťou sú Hrušovianski hriešnici románom podľa Vlašína, veď sa venujú problémom od dospievania, cez poľovníctvo, medziľudské vzťahy, židovstvo až po zobrazovanie životných osudov domácich zvierat. Problémom môže byť v tomto prípade mnohotvárnosť kompozičnej výstavby a umeleckých prostriedkov. Tento text pôsobí skôr ako voľné, či náhodne zoradené rozprávanie, než ako premyslene písaný román.

Inú charakteristiku tohto rozsiahleho epického žánru ponúka napríklad Harpáň: „...najvšeobecnejšie vlastnosti možno hľadať v rovine postáv a v rovine kompozície. Fabula románu môže byť široko rozvetvená, čo v podstate závisí od tematického zamerania, postavy sú individualizované, no tak alebo onak usúvzťažnené so svetom reality, a kompozícia je primeraná zobrazovaným románovým situáciám, dostatočne elastická, aby mohla poviazať komplexnosť románového diania“ (Harpáň, 2004, s. 222)

Z hľadiska Harpáňovej definície románu sa v prípade Hrušovianskych hriešnikov javí ako problematický najmä vzťah medzi kompozíciou a románovými situáciami. Epizód je v tomto texte naozaj veľa. Napriek tomu je jeho sujet veľmi jednoduchý a problematická je súdržnosť jednotlivých príbehov. V istých momentoch, najmä v prvej polovici, román pripomína skôr za sebou radené príbehy, ktoré spolu významovo nedržia. Ak sa zameriame na požiadavku „usúvzťažnenosti s realitou“, Hrušovianski hriešnici majú aj túto románovú vlastnosť. Dokonca sa domnievame, že patria k „najuveriteľnejším“, resp. k „najrealistickejším“ Vámošovým textom.

20/ Konkrétne toto zaradenie použili: Šmatlák (Dejiny slovenskej literatúry II, s. 356), Kročanová (Portréty slovenských spisovateľov I, s. 38) i Vámošov monografista Barborík (Prozaik Gejza Vámoš, s. 138).

Vychádzajme teda z toho, že tento text je román. Spĺňa viaceré požiadavky určené v definíciách poetík. Existuje viacero typov románu a pri Hrušovianskych hriešnikoch prichádza do úvahy román výchovy. Bachtin vyčleňuje štyri typy románu: „cestopisný román, román skúšania hrdinu, román biografický a román výchovný“ (Bachtin, 1988, s. 222). Pre takýto typ románu je dôležitý „podstatný vývin hrdinu“ (Tamže, s. 224). To platí aj pri Vámošovom románe, pretože protagonista Šaňo Činčala dospieva a práve jeho dospievanie slúži ako optika, cez ktorú autor nazerá na ostatné vedľajšie epizódy. Otázne je však, do akej miery sa jeho postava vyvíja. Snaží sa pochopiť problémy medziľudských vzťahov, najmä tie sexuálne. V závere Šaňo zostáva drzým a nepochopeným chlapcom, najmä po tom, čo ho po telegrafovaní s Vivinkou zahriakne jej otec. „Šaňa zaliala vlna hnevu. Stlačil rukoväť stroja a zastavil bežiaci pásik. Potom zlostou sa trasúcou rukou, ale odmerane klopkal do stroja: - Za rázne zakročenie prijmite výraz obdivu a keby toto nestačilo, nuž, dajte sa mi vypchať. S bohom“.²¹ Hrušovianski hriešnici sú podľa nás výchovným románom, do tej miery, do akej Šaňo dospieva.

Kritici a literárni vedci sa často snažia začleniť Vámošove texty k nejakému literárnemu prúdu. Pri jeho prácach sa najčastejšie skloňujú pojmy naturalizmus či expresionizmus. Števček napríklad nazval svoju štúdiu o Atómoch Boha Naturalistický expresionizmus (Števček, 1983, s. 82). Posledný Vámošov román sa vyznačuje scénami krutého násillia na zvieratách, podporovaného rôznymi sexuálnymi praktikami mladistvých – rôznymi formami dráždenia sa (alebo aj zvierat v prípade Burgiša). Tie môžeme považovať za ovplyvnené naturalizmom. Prejav naturalizmu v literárnej tvorbe môžeme v skratke vystihnúť ako „převahu popisného empirismu, zobrazování fyziologických stránek lidského života“ (Vlašín, 1984, s. 244). Naturalizmus sa prejavuje aj v žánroch, ktoré zdôrazňujú násillie a krutosť, Kovářová to charakterizuje ako vulgarizovanú podobu tohto smeru (Vlašín, 1983, s. 180).

Iné je to však s prítomnosťou expresionistických prvkov v Hrušovianskych hriešnikoch. Ak sa na expresionizmus pozeráme ako na smer, ktorý „verí v premenu spoločnosti na základe diktatúry lásky“ (Vlašín, 1983 s. 67), je najmä filozofické pozadie tohto románu expresionistické. Máme tu na mysli najmä pasáže o tzv. Zlatom veku, ktoré Vámoš rozvíja v závere románu.

Ako sme už na inom mieste naznačili, považujeme Hrušovianskych hriešnikov za Vámošovo najrealistickejšie dielo. Tu máme na zreteli najmä „držanie sa pri zemi“ v zápletkách a ich zobrazení (v porovnaní s napríklad Atómami Boha, či niektorými autorovými poviedkami s výraznými pointami). Aj geografické a časové zaradenie je uveriteľné, takisto i jednotlivé charaktery sa nevymykajú z predstáv o normálnom živote. Treba poznamenať, že niektoré príbehy, ktoré Vámoš využíva v románe, niekedy nepresahujú obyčajné rozprávanie, o tom, čo sa komu kedy, kde a ako stalo.

Napriek tomu, že posledný Vámošov román sa od predchádzajúcich výrazne odlišuje, aj v ňom sa dajú nájsť roztrúsené črty dvoch smerov, ktoré sa v jeho diele prejavovali najviac. Naturalizmu a expresionizmu.

21/ Hrušovianski hriešnici, s. 155.

Záver

Vo svojej štúdii sme sa zamerali relatívne neznáme dielo našej literatúry. Snažili sme sa poodkryť fakty súvisiace so vznikom a (ne)vydaním románu Hrušovianski hriešnici. Logicky sme sa nemohli vyhnúť komparácii diela s Odlomenou haluzou, ktorá nás napokon doviedla k odpovediam na niektoré otázky. I keď sme sa snažili nazerať na Hrušovianskych hriešnikov nezaujate, bolo práve toto porovnanie prínosom. Objasnili sme, kedy Vámoš svoj posledný román písal, a čo mu slúžilo ako prototext.

Tento text uzatvára literárne dielo Gejzu Vámoša. Ako autor dospel do bodu, v ktorom didaktický a osvetový zámer prevážil estetickú hodnotu diela, a zrejme preto čelil toľkým odmietnutiam. Z toho, čo sme uviedli, vyplýva, že hoci Vámoš mal o svojom poslednom diele až nekriticky vysokú mienku, už vtedajšia literárna verejnosť ho jednohlasne odmietla. Hoci sa text Hrušovianskych hriešnikov vyznačuje viacerými silnými scénami, ktoré aj v dnešnej dobe vyznievajú drsne (háklivé scény onanujúcich chlapcov, týranie zvierat, či celková zameranosť na telesnosť a sexualitu), domnievame sa, že Vámoš ich využil funkčne. Svojím posledným románom sa snažil poučiť čitateľov ako správne pristupovať k výchove. Z Hrušovianskych hriešnikov zreteľne cítime prítomnosť Vámoša – lekára. Autor predbehol svoju dobu, keď k týmto témam (sexualita mládeže, onánia) zaujal viac, ako liberálny postoj. Jeho náhľady na tieto problémy sú takmer zhodné s názormi súčasných sexuológov.

Hoci sme sa usilovali pristupovať k Hrušovianskym hriešnikom objektívne, hodnoteniu sa vyhnúť nemôžeme. Skúsime to na pozadí Vámošových tvrdení o „zaujímavom, ale i veľmi humornom a pritom neobyčajne pútavom a pre mladých i starých senzačnom“ románe. Takto sa o svojom poslednom diele vyjadril Vámoš v liste adresovanom Mazáčovi 28. decembra 1936. Hoci Vámoš týmto textom sledoval svoj zámer (poučiť čitateľa), s jeho tvrdením o senzačnom diele sa súhlasit' nedá. Nesúhlasíme však ani so Smrekom, pretože Hrušovianski hriešnici sú literatúrou. Len, podobne ako väčšina Vámošových textov, literatúrou do istej miery poburujúcou a nie práve štylisticky najkrajšou.

Zoznam použitej literatúry**Primárna literatúra:**

VÁMOŠ, Gejza: Hrušovianski hriešnici. LA SNK, signatúra 72 T 2 (strojopisná verzia)
 VÁMOŠ, Gejza: Odlomená haluz. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965.
 VÁMOŠ, Gejza: Zlatý vek. LA SNK, signatúra 72 Y 1 (prvý diel) a 72 Y 2 (druhý diel)

Korešpondencia:

Adresovaná Gejzovi Vámošovi Melantrich, vyd. LA SNK, 72 H 30 72 H 31 Nakladatelství a knihkupectví L. Mazáča
 Odoslaná Gejzom Vámošom Mazáč, Leopold. LA SNK, 72 M 34 Nakladatelství Praha -Smíchov /Melantrich - pozn. MS/ LA SNK, 72 H

Sekundárna literatúra:

A-ZET. Ročník 1938, čísla 88 - 148.
 BACHTIN, Michail Michailovič. 1988. Estetika slovesnej tvorby. Bratislava: Tatran, 1988.
 BARBORÍK, Vladimír. 2006. Prozaik Gejza Vámoš. Bratislava : SAP Slovak Academic Press, 2006.
 HARPÁŇ, Michal. 2004. Teória literatúry. Bratislava : Tigra, 2004.
 KOVÁŘOVÁ, Zdena: Naturalizmus. In VLAŠÍN, Štěpán a kol.: Slovník literární teorie. Praha : Československý spisovatel, 1984. s. 243 - 244.
 KROČANOVÁ Dagmar. 2004. Gejza Vámoš. In Portréty slovenských spisovateľov I. Bratislava : Univerzita Komenského Bratislava, 2004. s. 30 - 39.
 MATUŠKA, Alexander. 1975. Za a proti. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1975. s. 99 - 100.
 ŠTEVČEK, Ján. 1983. Moderný slovenský román. Bratislava : Tatran, 1983.
 TIMOFEJEV, L. a VENGROV, N. 1956. Stručný slovník literárnovedných termínov. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1956. Slovenské vydanie doplnili a spracovali Mikuláš Bakoš a Rudolf Brtáň.
 VLAŠÍN, Štěpán a kol. 1984. Slovník literární teorie. Praha: Československý spisovatel, 1984.

Štúdia vychádza z práce *Hrušovianski hriešnici - Vámoš posledný román*, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2013.

Kontaktné údaje:

Mgr. Mária Stanková
 UK v Bratislave, Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy
 Gondova 2
 81801 Bratislava
 SLOVENSKÁ REPUBLIKA
 mary.stankova@gmail.com